

*К.Т. Тайгашинова
Н. Бердимурат*

**ШЫҒЫНДАРДЫ ЕСЕПКЕ АЛУ
ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСНАМАСЫ
ЖӘНЕ ӨНІМДЕРДІҢ,
ЖҰМЫСТАР МЕН ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ
КАЛЬКУЛЯЦИЯСЫ**

Оқу құралы

Алматы 2015

**К.Т. ТАЙГАШИНОВА
Н. БЕРДИМУРАТ**

**ШЫҒЫНДАРДЫ ЕСЕПКЕ АЛУ
ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСНАМАСЫ
ЖӘНЕ ӨНІМДЕРДІҢ, ЖҰМЫСТАР МЕН
ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ КАЛЬКУЛЯЦИЯСЫ**

Оқу құралы

АЛМАТЫ
2015

ӘОЖ 657.4 (075)

КБЖ 65.052 я7

Т 14

Т. Рысқұлов атындағы ЖЭУ жанындағы жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру бойынша «Әлеуметтік ғылымдар және бизнес» мамандықтарының топтары жөніндегі ғылыми кеңес және ОӘК ұсынған

Пікір білдірушілер: **Ержанов М.С.** – э.ғ.д., профессор;
Міржақынова С.Т. – э.ғ.д., профессор;
Сұлтанова Б.Б. – э.ғ.к., доцент.

Т 14 **Тайгашинова К.Т.**

Шығындарды есепке алу теориясы мен әдіснамасы және өнімдердің, жұмыстар мен қызметтердің калькуляциясы: Оқу құралы / К.Т. Тайгашинова, Н. Бердимурат – Алматы: Экономика, 2015. – 140 б.

ISBN 978-601-225-830-1

Ғалымдар және тәжірибешілермен пікір таласу негізінде, өнеркәсіптің негізгі және көмекші өндірістерімен орындалған, өнім өндіруге жұмсалған шығындарды есепке алу мен оның өзіндік құнының калькуляция теориясы, әдіснамасы баяндалған. Бұл, әрине докторанттардың ерекше қызығушылығын туғызады, өйткені олардың оқуында бұл өте маңызды.

Келтірілген есептеулер калькуляция әдістемесін көрнекі негізде ашып, оны меңгеруді жеңілдетеді. Оқу құралын жазу барысында Қазақстан Республикасының компаниялары мен фирмаларының тәжірибелік материалдары пайдаланылды.

Бұл оқу құралы докторанттарға, магистранттарға, оқытушыларға, сонымен қатар біздің еліміздің есепшілері мен менеджерлеріне арналған.

ӘОЖ 657.4 (075)

КБЖ 65.052 я7

ISBN 978-601-225-830-1

© Т. Рысқұлов атындағы ЖЭУ, 2015.

© Тайгашинова К.Т., Бердимурат Н., 2015.

© «Экономика» баспасы» ЖШС, 2015.

Осы еңбекті немесе оның бөліктерін авторлардың келісімінсіз таратуға және авторлық құқық жөніндегі нормаларға қайшы келетін басқа да әрекеттерге тыйым салынады, әрі заң бойынша жазаланады.

КІРІСПЕ

Нарықтық экономика жағдайында өндіріске жұмсалатын шығындарды есепке алу мен өнімдердің, жұмыстар мен қызметтердің өзіндік құнын калькуляциялау сенімділігі аса өзекті мәселеге айналып келеді.

Бүгінгі таңда, экономикалық көрсеткіштер жүйесінде өнімнің өзіндік құны ерекше орынға ие болып отыр. Сонымен бірге, өзіндік құнды төмендету – кез келген компания пайдасын арттыру мен өнім өндірісінің пайдалылығын арттырудың маңызды қоры болып табылады.

Өнімнің өзіндік құны мәнінің, оның тәжірибелік және басқару қызметіндегі орнының жете бағаланбауы, өндіріс тиімділігінің төмендеуіне әкеліп соғады. Оны біздің шаруашылық тәжірибеміздің тарихындағы мысалдар дәлелдейді. Өзіндік құнды, бекітілген көрсеткіштердің қатарынан шығару нәтижесінде, бұл үдеріс, кеңес кезеңінен кейінгі көптеген компанияларға, жекелеген салаларға және өнім мен қызметті өндірудің көптеген салалары мемлекеттік бюджеттің дотациялық көмегіне ие болған, біраз уақыт бойы кеңес тәжірибесінің тұтқынында болған бүкіл өнеркәсіпке жағымсыз ықпалын тигізгендігін естен шығармау керек.

Өндіріс шығындарын есепке алу мен өнімнің өзіндік құнының негізделген калькуляциясы өндірісті басқаруға қатысты шығындарды басқару талаптарына сәйкес, қаржы есебінің халықаралық стандарттарына негізделе отырып, өндірістің үдерісінде шығындарға бақылау жүргізуді қамтамасыз ететіндей құрылуы тиіс. Сондықтан, шығындарды есепке алу, шығындарды топтастыру және өнімдердің, жұмыстар мен қызметтер калькуляциясының мәселесін ашу маңызды болып табылады.

Ғалымдар және тәжірибешілермен пікір таласу арқылы, өнеркәсіптің негізгі және көмекші өндірістерімен жүзеге асырылған өнімдердің, жұмыстар мен қызметтердің өзіндік құнын анықтау әдістемесі ұсынылған. Әдістемелік ережелер өнімді, жұмыстар мен қызметтерді калькуляциялау бойынша есептеулер негізінде көрсетілген.

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ	3
I ШЫҒЫНДАРДЫ ЕСЕПКЕ АЛУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	4
1.1 Өнімді өндіруге жұмсалатын шығындарды есепке алудың даму тарихы.....	–
1.2 Өнімдердің, жұмыстар мен қызметтердің өндірісіне жұмсалатын шығындарды есепке алудың теориялық негіздері.....	5
1.3 Өнімді өндіру үшін немесе орындалған жұмыстарға жұмсалған шығындарды есепке алу әдіснамасы	6
II ӨНІМДЕРДІҢ, ЖҰМЫСТАР МЕН ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ КАЛЬКУЛЯЦИЯ ТЕОРИЯСЫНЫҢ, ӘДІСНАМАСЫНЫҢ НЕГІЗДЕРІ.....	9
2.1. Өнімдердің, жұмыстар мен қызметтердің калькуляция теориясының, әдіснамасының дамуы.....	–
2.2 Калькуляцияның негіздері мен оның сыныптамасы	9
III ӨНІМНІҢ ӨЗІНДІК ҚҰНЫНЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ.....	12
3.1 Өзіндік құнның мәні	12
3.2 Өзіндік құнның аспектілері мен олардың сыныптамасы.....	13
IV ӨНДІРІСКЕ ЖҰМСАЛАТЫН ШЫҒЫНДАРДЫ ЕСЕПКЕ АЛУДЫҢ ЖҮЙЕСІ	17
4.1 Шығындардың заманауи өндірістік есебіннің даму жүйесі	–
4.2 Өндірістік есептегі шығындарды есепке алудың негіздері	20
4.3 Өндірістік бухгалтерияда шығындарды есепке алудың даму жүйесі.....	22
V ӨНДІРІСТІК ЕСЕПТЕГІ ШЫҒЫНДАР СЫНЫПТАМАСЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ	26
5.1. Өндірістегі шығындар сыныптамасының негіздері	–
VI ӨНДІРІСКЕ ЖҰМСАЛАТЫН ШЫҒЫНДАРДЫ ҚҰРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	32
6.1 Материалдық шығындарды есепке алу аспектілері	–
6.2 Өндіріс қалдықтарының есебі	39
6.3 Еңбекақы төлеміне жұмсалатын шығындардың және еңбекақы төлемі аударымдарының есебі.....	–
6.4. Өнімдер, жұмыстар мен қызметтер өндірісіне жұмсалатын шығындарды топтастыру	42
VII ҮСТЕМЕ ШЫҒЫНДАРДЫ ЕСЕПКЕ АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ, ҮСТЕМЕ ШЫҒЫНДАРДЫҢ БӨЛІНУІ.....	45
7.1 Үстеме шығындарды есепке алу аспектілері	–
7.2 Құрал-жабдықты күтіп-ұстау мен пайдалануға жұмсалатын шығындардың есебі	47
7.3 Өндірістегі ақаудың есебі.....	50
7.4 Аяқталмаған өндірістің есебі және бағалауы.....	54
VIII ӨНДІРІСКЕ ЖҰМСАЛАТЫН ШЫҒЫНДАРДЫ ЕСЕПКЕ АЛУ ЖӘНЕ КӨМЕКШІ ӨНДІРІСТЕРДІҢ ЖҰМЫСТАРЫ МЕН ҚЫЗМЕТТЕРІНІҢ ӨЗІНДІК ҚҰНЫН КАЛЬКУЛЯЦИЯЛАУ	58
8.1 Негізгі өндіріске қызмет көрсетудегі көмекші өндірістер	–
8.2 Жөндеу шеберханасы (ЖШ) шығындарын есепке алуды ұйымдастыру	61
8.3 Жүк автокөлігінде жұмыстар, қызметтер шығындарын есепке алу мен өзіндік құнын есептеу.....	67
8.4 Электрмен, жылумен және газбен жабдықтау бойынша шығындарды есепке алу.....	72
8.5 Сумен жабдықтау есебін ұйымдастыру	75

IX МАШИНА-МЕХАНИЗМДЕРДІ КҮТПІ-ҰСТАУ БӨЙЫНША НОРМАТИВТІК ШЫҒЫНДАР ЖӘНЕ МАШИНАЛАР МЕН МЕХАНИЗМДЕРДІҢ 1 МАШИНА-САҒАТЫН КАЛЬКУЛЯЦИЯЛАУ	81
9.1 Машиналар мен механизмдердің жұмыстарының машина-сағатына жұмсалатын нормативтік шығындарды анықтаудың ерекшелігі	81
9.2 Машина-механизмдер жұмысының машина-сағаттар коэффициентін анықтау	82
9.3 Машина-сағатты калькуляциялау	—
X ӨНДІРІС ШЫҒЫНДАРЫНЫҢ ЖИНАҒЫ.....	84
10.1 Өндіріске жұмсалатын шығындардың жиынтық есебі	—
10.2 Өндірістік қызметті сипаттайтын шығындар.....	88
10.3 Әлеуметтік сала бойынша шығындар есебі	90
10.4 Қызмет көрсетуші өндірістеріндегі шығындардың жинақтамалы есебі	97
10.5 Кезең шығыстарын есепке алу	98
XI НАРЫҚ ЖАҒДАЙЫНДА ШЫҒЫНДАРДЫ ЕСЕПКЕ АЛУ МЕН ӨНІМНІҢ ӨЗІНДІК ҚҰНЫН КАЛЬКУЛЯЦИЯЛАУ ӘДІСТЕРІ.....	102
11.1 Шығындарды есепке алу әдістерінің сыныптамасы.....	—
11.2 Шығындарды есепке алудың тапсырыстық әдісі.....	105
11.3 Шығындарды есепке алу мен өнімнің өзіндік құнын калькуляциялаудың үдерістік әдісі.....	109
11.4 Шығындарды есепке алу мен өнімнің өзіндік құнын калькуляциялаудың қайта бөлістік әдісі	111
11.5 Шығындарды есепке алу мен өнімнің өзіндік құнын калькуляциялаудың жартылай фабрикаттық әдісі.....	114
XII ӨНІМНІҢ ӨЗІНДІК ҚҰНЫН КАЛЬКУЛЯЦИЯЛАУ ӘДІСТЕРІ.....	119
12.1 Өндірістің түрлері мен үлгілері.....	—
12.2 Аяқталмаған өндіріс бар болған жағдайда, өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау	123
12.3 Баламалы әдіс бойынша өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау	124
12.4 Негізгі өнімді өндіруге жұмсалатын шығындарды жою әдісі.....	125
12.5 Шығындарды есепке алу мен өнімнің өзіндік құнын калькуляциялаудың нормативтік әдісін ұйымдастыру	127
Әдебиеттер.....	133

**ТАЙГАШИНОВА Кусникамал Тортабаевна
БЕРДИМУРАТ Назимгуль**

**ШЫҒЫНДАРДЫ ЕСЕПКЕ АЛУ ТЕОРИЯСЫ МЕН
ӘДІСНАМАСЫ ЖӘНЕ ӨНІМДЕРДІҢ, ЖҰМЫСТАР МЕН
ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ КАЛЬКУЛЯЦИЯСЫ**

Оқу құралы

**ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ УЧЕТА ЗАТРАТ
И КАЛЬКУЛЯЦИЯ ПРОДУКЦИИ, РАБОТ И УСЛУГ**

Учебное пособие

Редакторы **Қ.Ө. Омірғалиева.**
Компьютерде беттеген **З.А. Ибрагимова.**
Мұқаба дизайнері **А.Т. Бультрикова.**

Басуға 09.09. 2015 ж. қол қойылды. Формат 70×100¹/₈.
Баспа табағы 17,5. Шартты баспа табағы 16,3.
Есептік баспа табағы 13,3. Тапсырыс № 3/44-15.
Офсеттік басылым. Таралымы 500 дана.

«Экономика» баспасы» ЖШС
050063, Алматы қаласы, Сайын көшесі, 81-үй.

ISBN 978-601-225-830-1

9 786012 258301

ТАЙГАШИНОВА КУСНИКАМАЛ ТОРТУБАЕВНА

Экономика ғылымдарының докторы, профессор.
Алматы халық шаруашылығы институтының түлегі.

Өнімдерді өндіруге жұмсалған шығындардың есебін жетілдіру проблемаларын өзірлеу және оның калькуляциясы К.Т. Тайгашинаның ғылыми қызметінің негізгі бағыты болып табылады. «Шығындар есебі және жылқы шаруашылығы өнімдерінің калькуляциясы» деген тақырыпта кандидаттық диссертациясын (1987) және «Логистикалық шығындардың басқарушылық есебінің әдістемелік және теориялық негіздері» атты тақырыпта докторлық диссертациясын (2003) сәтті қорғап шықты. Ғалым ретінде К.Т. Тайгашинова халық шаруашылығында бухгалтерлік есеп пен есептіліктің қалыптасуы мен дамуына, бухгалтерлік есепті нарықтық экономикада дамыту мен жетілдіруде айтарлықтай үлес қосты.

К.Т. Тайгашинова шамамен 198-ге жуық ғылыми еңбегін (жалпы көлемі 513 баспа табақ) жариялады. Олардың ішінде 4 монография, 20-дан астам оқулық пен оқу құралы, 10-ға жуық есептер жинағы мен 25 әдістемелік нұсқаулық, 45-тен астам мақала бар.

Жарияланған еңбектерінің арасында мемлекеттік тілде жарық көрген «Бухгалтерлік есептің негіздері» (1990), (1994), «Финансовый учет» (1997), (2000), «Басқару есебі» (2000), «Управленческий учет» (2006), (2010), «Басқару есебі»(2011), «Калькуляция себестоимости продукции, выполненных услуг и работ», «Өнімдердің, қызметтер мен жұмыстардың өзіндік құнын калькуляциялау» (2013), «Теория и методология учета затрат и калькулирования продукции, работ и услуг» (2014) және т.б. бар.

Қазіргі уақытта ғалым-педагог Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-дің PhD докторантурасы мен магистратурасында дәріс оқиды.

Профессор К.Т. Тайгашинова тек Қазақстанда ғана емес, сонымен қатар шет елдерде де – Қырғыз, Украина, Ресей, Литва және т.б. елдерде танымал.

БЕРДИМУРАТ НАЗИМГУЛЬ

2004 жылдан бастап, 2013 жылға дейін «Бухгалтерлік есеп және аудит» кафедрасында оқытушылық қызметін атқарды. Қазір «6D050800-Есеп және аудит» 3 курс PhD докторанты. Осы уақытқа дейін 31 ғылыми мақаласы жарияланды. Автордың осы уақыт аралығында студент жастарға берген білімі өте жоғары деңгейде. Жинақталған күрделі мақалалары бүгінгі таңда оқырманға кітап ретінде ұсынылды.